

Gezi Hatıraları: Paris'ten İstanbul'a

José María Servet, *Recuerdos de Viaje: De París a Constantinopla*.
Tipografía de Anselmo Arques, Murcia 1889, 277 s.,
ISBN 978-84-7564-304-5.

Uğur BORAN¹

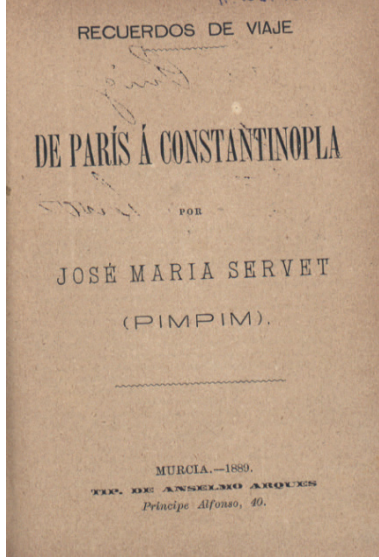
Sorumlu yazar/Corresponding author:

Uğur BORAN (Arş. Gör.),
Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi
ve Sanatları Bölümü, Türk-İslam Edebiyatı ve
İslam Sanatları Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye
E-posta: ugurboran.kw@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8626-646

Başvuru/Submitted: 19.05.2019

Kabul/Accepted: 25.05.2019

Atıf/Citation: Boran, Uğur. "Gezi Hatıraları:
Paris'ten İstanbul'a." *Şarkiyat Mecmuası - Journal
of Oriental Studies* 34, (2019): 81-87.
<https://doi.org/10.26650/jos.2019.006>

Asırlardır dünyanın her yerinden seyyahlar için bir câzibe merkezi olma özelliğini korumuş bir şehir olan İstanbul, Avrupalı seyyahların da Doğu'da en çok merak ettikleri, kozmopolit mekanlardan birisidir. Bu seyyahlar farklı amaç ve motivasyonlarla düzenledikleri seyahatleri başka başka rotalar üzerinden gerçekleştirmişler; İstanbul bazen bir seyyah için seyahatin son noktasını teşkil ederken kimi gezginler de varacakları nihai istasyona, bir geçiş güzergâhı işlevi gören İstanbul yoluyla ulaşmayı tercih etmiştir. Avrupa'nın bir şehirden İstanbul'a hareket eden Avrupalı gezginler arasından İspanyolların, üç aşağı beş yukarı derli toplu listesini veren bir çalışma Türkçede henüz mevcut değil. Osmanlı İstanbul'unun da söz konusu edildiği İspanyolca

seyahatname ya da gezi notları türü eserlerin bir kısmı İspanyolca seyyahlarca (*Viajes de Ali Bey El Abbasi* adlı eserin¹ sahibi Barcelonalı Domingo Badia y Lebllich gibi) kaleme alınmış, diğer bir kısmı ise İspanyolca konuşan Latin Amerikalı gezginler (*Recuerdos de un Viaje a Oriente*'nin yazarı Bogotalı seyyah ve rahip Federico C. Alguilar gibi) tarafından yazılmıştır.

İspanyol seyyahlar arasında yolu XIX. asrın ikinci yarısında İstanbul'a düşen *Pimpim* lakaplı José María Servet'e dair güncel Türkçe kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Doktorluk mesleğinin yanı sıra politikacı kimliğine de sahip olan Servet 1855'te Murcia'da dünyaya gelmiş, ticaret bilgisini geliştirmek üzere Cenevre'de bulunmuş, ileriki yaşlarda Murcia'da senatörlük (1907) yapmış ve 1926 yılında hayatını kaybetmiştir. Anadili İspanyolcanın yanı sıra iyi derecede Fransızca ve Almanca da bilen Servet, kaynaklarda seyahat etmeye olan düşkünlüğüne yapılan vurguyla öne çıkar. Yaşamı boyunca Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde defalarca bulunmuş, Kuzey Afrika'ya bir gezi düzenlemiş² ve Osmanlı başkenti İstanbul'u ziyaret etmiştir. Sözü edilen İspanyol seyyahın seyahatlerini hangi motivasyon ya da gerekçeyle gerçekleştirdiği şimdilik tam olarak tespit edilebilmiş değilse de Doğu'ya yaptığı seyahatlerin içeriği göz önünde bulundurulduğunda, daha çok, egzotik hayat manzaralarının peşinde olduğu düşünülebilir.

José María Servet'in *Recuerdos de Viaje: De París a Constantinopla* adıyla kitaplaştırılan seyahatinin başlangıçta İstanbul'u içermeyeceği bilinmektedir. Paris'ten başlayan bu seyahati önceleri Viyana'da sonlandırmak niyetindedir seyyah. Fakat bir dostuyla olan tesadüfi karşılaşması (*un encuentro casual*) neticesinde tavsiyesine uyarak İstanbul'a gelmeye ikna olmuş ve seyahatini Osmanlı başkentinde nihayete erdirmeye karar vermiştir. Servet'in 1887 yılında Paris'ten başlayan ve sırasıyla Berlin, Viyana, Budapeşte ve Rusçuk üzerinden İstanbul'da sona eren bu seyahatinin kitaptaki en hacimli kısmı da yine İstanbul'a ayrılmıştır.

Kimi zaman trenle kimi zaman bir gemiyle menzilden menzile yol alan José María Servet'in Paris'le başlayan seyahatinin Avrupa ayağı sırasıyla Berlin, Viyana, Budapeşte ve Rusçuk'la devam etmiş, akabinde Karadeniz üzerinden bir vapurla İstanbul'a ulaşmıştır. *Recuerdos de Viaje: De París a Constantinopla* adlı 277 sayfadan oluşan 49 bölümlük bu seyahatname içerisindeki en hacimli kısmın İstanbul'a ayrıldığı ifade edilmişti. Bilindiği kadarıyla XX. asrın başlarına kadar İspanyol seyahat metinleri, seyahatin üzerinden en az bir yıllık bir hazırlama süresi geçtikten sonra kitaplaşmıştır. Genel olarak dönem göz önüne alındığında seyyahların, seyahatleri esnasında ekseriyetle gezi notu diyebileceğimiz ilk intibalarını aksettiren notlar tuttıkları, bazı gezginlerin ise bir başka ülkedeki dostu ya da yakınına izlenimlerini ihtiva eden mektuplar gönderdikleri bilinmektedir. Bütün bir seyahatin süresi dikkate alınırsa kitaplaşma sürecinin en az bir yıldan on yıla kadar uzanan bir zaman dilimini kapsamasının normal

1 Ali Bey lakaplı bu seyyah 1803-1807 yılları arasında aralarında İstanbul'un da yer aldığı Doğu'nun belli başlı merkezlerine gerçekleştirdiği bu seyahat izlenimlerini ilk defa 1814 yılında Fransızca olarak yayınlamışsa da eser, ilk yayının üzerinden 168 yıl geçtikten sonra İspanyolca olarak 1982 yılında İspanya'da yeniden basılmıştır.

2 Cezayir seyahatnamesini *En Argelia: Recuerdos de Viaje* adıyla neşretmiştir.

karşılanması gerekir. Üslup ve tertip açısından bakıldığında José María Servet'in, seyahat sırasındaki düşünce ve izlenimlerini sonradan gözden geçirmek suretiyle kitaplaştırdığı açıkça görülebilirken bu kitaplaştırma süresinin ise seyahatten sonra aşağı yukarı bir yıl olduğu tahmin edilebilir.

De Paris a Berlin başlıklı I. bölümde Paris'teki ilk izlenimlerden bahsettikten sonra Berlin'e doğru hareket etmek üzere trene binen Servet'in seyahatnamesinin II. bölümü *Berlin* başlığı altında bu Alman şehrine ayrılmıştır. Şehrin genel görünümü hakkında bilgi verildikten sonra anıtlar ve şehirdeki ilgi çekici şeyler detaylı olarak sunulmuştur. Servet'in Avrupa şehirleri izlenimleri yer yer İspanya'daki muadilleriyle bir karşılaştırma üzerinden sürer. Bu şekildeki bir anlatıma İstanbul bölümünde tabii olarak rastlanmamaktadır. III ve IV. bölümlere yine Berlin'le devam eden seyyah burada askerî bir müze dâhil çeşitli müzelerden, ordu garnizonundan, Berlin'deki yaşam biçimlerinden, halkın haftanın hangi günü nerelerde ve nelerle vakit geçirmeyi itiyat haline getirmiş olduğundan, tiyatro salonları ve hayvanat bahçelerinin yanı sıra bulvarlar ve Almanların çok övündükleri bahçe ve parklardan detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Kitapta Berlin'e ait son kısım olan V. bölüme *Un poco de politica* başlığı altında 1887 yazında kaleme alınmış bir makale dercedilmiştir. Burada Almanya'ya dair genel politik ve siyasi görünümünden bahsedilmiş, ülkedeki banker Yahudi topluluğu ve ülke sathında faaliyet gösteren sosyalist bir partinin mevcudiyeti gibi dönem için önemini koruyan bazı sosyal ve siyasi yapılanmaların üzerinde kısa kısa durulmuştur.

Viena başlıklı VI. bölüm, Servet'in Berlin'den trenle hareket ederek ulaştığı ve dünyanın en güzel şehirlerinden birisi olarak tanımladığı (*una de las ciudades más bellas del mundo*) Viyana'nın umumi manzaraların takdimiyle başlar ve Ringstrasse Bulvarı ve çevresinin büyüleyici güzelliği, cadde ve sokaklarda yer alan önemli resmi bina ve dükkânlar, şehrin merkezinde bulunan meşhur St. Esteban Katedrali hakkındaki izlenimlerle sona erer. VII. bölümde Viyana İmparatorluk Sarayı'nın ihtişamı, el Tesoro Imperial'in (dinî ve laik koleksiyonları içeren imparatorluk hazine binası) barındırdığı zengin ve dikkat çekici objeler, şehrin kilise ve parkları anlatılırken VIII. bölümde Viyanalıların milli bir festivali, müzikli eğlencelerdeki farklı etnik gruplara ait bando takımlarının renkli gösterileri ve İmparator'un doğum günü vesilesiyle bir katedralde düzenlenen dinî görünümlü kutlamanın ilgi çekici yönleri ayrıntılı bir şekilde gözler önüne serilir. Servet'in özellikle bulunmaya özen gösterdiği tiyatro ve opera binaları dâhilindeki gözlemleri, halkın alışkanlıklarıyla ilgili bazı önyargı ve beklentilerinin değişmesine yol açmış, bu vesileyle Viyana'daki müzik geleneği ile İspanya'dakileri kimi açılardan karşılaştırmayı da ihmal etmemiştir. IX. bölüm ise bütünüyle Viyana'nın banliyölerine ayrılmıştır.

X. bölüm, José María Servet'in bir dostuyla tesadüfen karşılaşması neticesinde daha önce seyahat etmeyi planlamadığı İstanbul'a gelmeye karar verdiğini bildiren paragrafla başlar. Zira dostu ona, İstanbul'un renkli ve görkemli hayat manzaralarından sitayişle bahsetmiştir. Böylece Servet Viyana'dan hareket edip birkaç gün içerisinde Budapeşte'ye ulaşan ve oradan

da haftada bir kez doğrudan Rusçuk'a giden vapura binmeye karar verir. Kamarada zevkleri birbirine uyuşan bir Fransızla sohbet ederek ve hat boyunca irili ufaklı menzillerden geçerek Budapeşte'ye ulaşır. Budapeşte'ye ayırdığı XI. bölümde Servet, bir öncekilerde olduğu gibi, şehrin genel görünümünün yanı sıra Macarların tarihi hakkında bazı bilgiler vermeyi uygun bulur. *Una mañana en Buda* başlıklı XII. bölümde Servet, San Estéban gününün kutlandığı bir Budapeşte gününe uyanır ve kutlamaya dair çeşitli ayrıntıları uzun uzadıya tasvir eder. XIII. bölümde Macarların müziğine ve Budapeşte'deki tiyatro faaliyetlerine geniş ölçüde yer verilmişken XIV. bölümde daha çok müzeler, parlamento binası, seçimlerin uygulanma biçimi ve ülkede nasıl bir milli bayrama dönüştüğü, Macaristan'daki devrimin hususiyeti üzerine bilgiler verilmiş ve halkın çok fazla politikadan bahsettiğine dikkat çekilmiştir. Budapeşte'nin ele alındığı son kısım olan XV. bölüm Tuna Nehri'nin ortasında yer alan ve Servet'in pitoresk bir ada (*la pintoresca isla*) olarak tavsif ettiği Margaret Adası'na (*La Isla Margarita*) ve adadaki karbonik asit bakımından zengin termal sulara ayrılmıştır.

XVI. bölümde Budapeşte'den Rusçuk'a doğru giderken yol üstündeki yerler ve buralara ait manzaralar hakkında bilgiler veren Servet, kitabının XVII. bölümünde ise o dönem itibariyle kırk bin nüfuslu Rusçuk hakkında bazı ayrıntılara kısaca değindikten sonra Rusçuk'tan trenle Karadeniz'e olan yolculuğundan ve son olarak vapurla İstanbul'a doğru hareket edişinden bahseder.

José María Servet seyahatnamesinin XVIII ila XLVII. bölümleri arasında İstanbul izlenimlerine tahsis etmiştir. İlk izlenimlerine (*primeras impresiones*) yer verdiği XVIII. bölümde Pera'dan Galata'ya, Ayasofya ve Sultan Ahmet camilerinin görkemli görüntüsünden ve dikkat çekici daha pek çok silüetten söz ettikten sonra, vapurla İstanbul limanına yaklaşan hemen her seyyahın mutlaka değindiği, limana yanaşacak olan gemideki yolcuları bekleyen “her ırktan insan kalabalığının berbat curcunası” İspanyol seyyah Servet'in de dikkatinden kaçmamıştır. Özellikle pasaport ve sair işlemler yapılırken seyyahın, rüşvet olarak anlayabileceğimiz, bahşişten (*bagchich*) hayli muztarip bir şekilde bahsettiği görülür. Çoğunluğu Ermenilerden meydana gelen hamallarla eşyaların taşınması konusunda bir kavgaya tutuştuktan sonra otele gitmek üzere yola koyulan Servet'in, Galata'da gördüğü kirli ve dik yokuşlu sokaklarda taşların arasında birikmiş berbat kokan suların yanı sıra çöp ve süprüntü ile dolu çirkin sokak manzaralarından ötürü keyfi biraz kaçmıştır. Kasap dükkanlarının sokaklara bıraktığı artıklar, hayvan cesetleri, kırık şişe başlıkları gibi hayal kırıklığı yaratan ilk intibaldan sıyrılmak isteyen Servet, bir an evvel Pera'daki geniş caddeye kendisini atıp bir otele yerleşmek için can atmaktadır.

XIX. bölümde Servet, *caractéres generales de la población* üstbaşlığı altında Üsküdar, Pera-Galata ve İstanbul şeklinde üç kısma ayrıldığını belirttiği Konstantinopolis şehrinde ahalinin ırk, dil ve din bakımından arz ettiği kozmopolit yapıya, Rumların Fener'de, Karay Yahudileri'nin Balat'ta, Rum unsurların daha çok Galata'da, Pera'nın ise Katolik Ermeniler'e

ev sahipliği yaptığına dikkat çekiyor. İspanyol seyyah bu şehrin ahalisinin birbirlerine adeta alacaklı muamelesi yapıp düşmanca davrandığına dikkatleri çekiyor: Türkler Avrupalılar'a olan borçlarını ödemeyi reddediyor, Ermeniler; Türkleri, Rumları hatta kendi milletdaşlarını dahi istismar ediyor, Rumlar ellerine düşen herkesten nemalanmanın yolunu ararken Yahudiler ise yağlı elleriyle gümüş para tırtıklamanın peşinde. Servet'in "insanlar hiçbir yerde Türkiye'deki kadar çok özgürlüğe sahip değil" (*en ninguna parte goza la gente de tanta libertad como en Turquía*) ifadesi de ayrıca dikkat çekici. Zira "Padişah'a ve İslam'a saldırıp hakaret etmediği müddetçe herkes neredeyse istediğini yapabilmektedir" (*con tal de no atacar Sultán ni á la religión, cada uno puede hacer casi lo que quiera*).

XX. bölümde Avrupalılar'ın çoğunluğu teşkil ettiği bölge ve mahalleler ele alınmaktadır. Kadınların göz alıcı giyimleri, kilise ve dinî gurupların nisbî özgürlükleri, gece eğlenceleri ve polisin *bahşiş* alarak bu tip eğlencelere göz yumduğu, caddelerdeki banka ve ticaret merkezleri, sokaklardaki bekçiler, çok sayıdaki hamalın mevcudiyeti, ayakkabı boyacıları, soğuk su satan sokak satıcıları, tatlıcı ve pastacılar İspanyol seyyahın ilgisini çeken sokak manzaralarından bazıları.

XXI. bölüm Galata Köprüsü ve civarında şahit olduğu çok renkli ve şaşırtıcı hareketliliğe ayrılmışken XXII. bölümde şehrin Türk tarafı (*Stambul*), buradaki insanların gelenek ve görenekleri, kadınların ve erkeklerin giyim kuşam tarzları, basit evlenme ve boşanma seremonileri (*sea mi mujer libre/Avretim boch ola*), köle alım satımı (*el tráfico de carne blanca*), caddelerdeki devlet ricaline ait araçların meydana getirdiği kalabalık, mimari çeşitlilik ve bu çeşitliliğin merkezinde bir büyük caminin mevcudiyeti gibi irili ufaklı daha pek çok konuya değinilmiştir. Ayrıca İspanyol seyyah Servet'in "İstanbul çalışmıyor, düşünmüyor ve yaratıcı faaliyette bulunmuyor; İstanbul camilerin gölgesinde tasa ve kaygıdan azade tembel tembel şekerleme yapıyor" (*Stambul no trabaja, no piensa, no crea; dormita indolente a la sombra de sus mezquitas*) şeklindeki tespiti hayli düşündürücü.

XXIII. bölümde, İspanyol konsolosluğunda görevli bir tercüman eşliğinde Topkapı Sarayı izlenimlerini aktaran Servet, kitabın XXIV. bölümünü II. Abdülhamid'e ve ikametgâhı olan Yıldız Sarayı'na ayırmış. Bu bölümde ayrıca Türklerin padişahlarına olan itaat ve düşkünlüğüne dikkat çeken seyyah, Sultan Abdülhamid'in hemen her cadde ve sokakta cirit atan saray casuslarından hareketle Sultan'ın etrafındakilere olan güvensizliğini vurguluyor.

XXV. bölümde İspanyol seyyah Servet'in Yıldız Sarayı civarına giderek yakından gözlemlediği bir Cuma Selamlığı tasvir edilmekte, XXVI. bölüm adeta küçük bir şehir olarak tarif edilen Kapalıçarşı'ya ait detaylı bilgi ve manzaralara ayrılmakta, XXVII. bölümde ise seyyahı bir hayli etkileyen Ayasofya'ya ve onun harika atmosferine yer verilmektedir.

XXVIII. bölümde *La Religión* ve *El Ramadan* başlıkları altında Türklerin dine verdikleri ehemmiyet ve çeşitli dinî uygulamalar anlatılmaktadır. Ramazan ayının şehirde nasıl karşılandığı,

Müslüman Türklerin zaman ve saat anlayışlarındaki farklılık, kahvenin Türkler nezdindeki önemi ve kahvehanelerin toplum içerisindeki sosyal işlevi ile birlikte buraların aynı zamanda berberlerin meslek icra ettikleri yerler olduğuna dair gözlemler bu bölümde değinilen başlıca mevzular arasında yer alır.

Seyyah José María Servet XXIX. bölümde Üsküdar civarında bir tekke ya da mescitte şahit olduğu bir gurup dervişin zikir âyinine değinir. Dervişlerden bir kısmının tıbbî olmayan yollarla tedavi edildiğine tanıklık eden seyyah bir hayli şaşkın görünmektedir.

XXX. bölümde şehrin mezarlıkları ele alınmış XXXI. bölümde ise seyyahın ifadesiyle ikinci bir nüfusu meydana getiren sokak köpekleri ve Türk mutfağı üzerine nisbeten detaylı bazı bilgiler verilmiştir.

XXXII. bölümün ilk paragrafında İspanyol seyyah, kendisine İstanbul'da bulunduğu süre zarfında eşlik eden kişinin Mr. Lienders adlı bir şahıs olduğunu söyler. Burada, arkadaşlarıyla birlikte çıktığı Boğaz gezintisinin ayrıntılarına yer verirken XXXIII. bölümde şehrin Asya'da bulunan tarafına ait doğal güzellikleri; Beykoz, Kandilli, Anadolu Hisarı ve Vaniköy gibi gezip gördüğü yerleri, ayrıca yaptığı kayak gezintisine dair izlenimlerini memnuniyet dolu ifadelerle nakletmektedir.

XXXIV. bölüm her birinin bir hatıraya binaen inşa edildiği belirtilen camilere tahsis edilmiştir. Hemen her Avrupalı seyyahın ilgisini çeken harem, harem ağaları ve hadımlar gibi öne çıkan konular XXXV. bölümde ele alınmıştır. Seyyah bilim çağıının insanlık tarihinde pırl pırl bir sayfa açacağına olan inancını yineleyerek özellikle İstanbul'da şahit olduğu ve tasvip etmediği, kendisi açısından utanç verici bulunduğu manzara ve ugulamaları tenkit eder.

XXXVI. bölümde Servet, daha önce Fransız arkadaşıyla üzerinde çokça konuştuğu Türk nâzırlıklarından birisini ziyaret etmeye karar verdiğinden bahisle gittiği bir nâzırlıktaki bürokratik işleyişe dair bilgiler vermektedir.

Servet bir gün henüz otelindeyken, İstanbul'a farklı yüzyıllarda derin acı ve kayıplar verdimiş olan yangınlardan ufak çaplı bir tanesine denk gelmiştir. XXXVII. bölümde bu hadiseyi endişe dolu ifadelerle nakletmekte, bu vesileyle sözü İstanbul tulumbacılarına getirmektedir.

XXXVIII. bölümde bu kez Haliç ve civarındaki gayrimüslim nüfusun ikamet ettiği mahallelerin yanı sıra Avrupa yakasında yer alan ve Müslüman Türkler için büyük önem arz eden Eyüp Camii ve civarı ele alınmıştır.

İspanyol seyyahın bir pazar günü arkadaşı Lienders ile Büyükkada'ya gitmeye karar verdiğini XXXIX. bölümün ilk paragrafından öğreniyoruz.

Los judios de Constantinopla başlıklı XL. bölümde İstanbul'da yaşayan Yahudi azınlık çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

XLI. bölümde sarnıçlar, su kemerleri ve çeşmelerden bahsedilirken XLII. bölümde İspanyol seyyahın bir Türk hamamı (*un baño turco*) tecrübesi yaşadığına tanıklık edilir.

XLIII. bölüm Bizans surları ve Yedikule Zindanları'na ayrılırken, XLIV. bölümde Türk ordu sistemi ve Türk askerlerinden bahsedilmiş, sahip oldukları disipline vurgu yapılmıştır.

Ermeni azınlığa tahsis edilen XLV. bölümde bunların daha çok nerelerde yaşadıklarından, hangi meslekleri icra ettiklerinden, genel karakter yapılarıyla giyim kuşam biçimlerinden tek tek bahsedilmiştir.

Benzer şekilde XLVI. bölüm de sadece Rumlara ayrılmıştır. İspanyol seyyah, aralarında bulunup kendileriyle uzun süre vakit geçirdiği bu azınlık grubuna dair detaylı bilgiler vermektedir.

XLVII. bölümde ise İstanbul'daki sair Avrupalılar öne çıkarılmış, bir şark şehri olarak İstanbul'daki Alman ve Fransızlara değinilmiş, ticari hayattaki etkinliklerinin yanı sıra sosyal alanda sahip oldukları avantaj ve dezavantajlar bir arada değerlendirilmiştir.

Seyahatnamenin XLIX. bölümü İspanyol seyyah Servet'in bu "kadim Bizans şehri"yle vedalaştığı bölümdür. Kitap, José María Servet'in dönüşünü birkaç sayfayla anlattığı L. bölümle sonlanır.

Tanıtımını yaptığımız bu kitap, Paris'ten başlayıp Osmanlı İstanbul'unda sona eren ve yazarının, özellikle dönemin İstanbul'una dair izlenimlerini teorik bazı bilgilerle çok geniş ve ayrıntılı olarak bir araya getirdiği kıymetli bir seyahatnamedir. Son dönem Osmanlı İstanbul'u üzerine çalışan ve seyahatnamelerden istifade etmenin gereğinden şüphe etmeyen araştırmacılar için José María Servet'in bu gezi rehberi niteliğindeki eseri Osmanlı sosyal hayatına dair geniş ve kapsamlı bir bakış açısı sunacak niteliktedir.

